

A legbájosabb magyar lángelme

Hetven esztendeje, ősszel, gyászoltak a pesti Margitsziget vén tölgyei: úgy hullatták levelüket, mint a könnyet. Egy félvak öregúr tétova léptei ekkor távolodtak mellőlük a történelembe. Arany János, mindennapi tünődő sétája a halhatatlanság sugárútjára kanyarodott: kilobbant a legbájosabb magyar lángelme.

1882-ben távozott az ember és költő, aki a magyar szellem esztergapadja mellett egymaga végezte el századok és nemzedékek munkáját. A poéta akinek emberi magatartása és íróművészete egyformán revolúció volt. Ébresztett és példázott. A népből jött, egészen alulról, »bogárhátú kunyhó« szivetszorító szegénységéből, jobbágysorba lökött bihari falu sötétjéből. Innen fedezte fel egy egész nemzetnek a néplélek aranybányáját, itt ötvözte kápráztató ékszerré a népi nyelv, képzelet és lelemény, fogyhatatlan kincsereit. Nyersanyaga az erőteljes, vérbő parasztnyelv volt, erre a fundamentumra építette változatos, gazdag életművét.

Jelentkezése szinte sorsszerű. A szabadságharc előtti politikai válsággal párhuzamosan az irodalomban is küzdelem indult az újért, egészségesebbért. Vörösmarty és iskolája szerepének végéhez közelekedett. A körülrajongott mester hatalmas pátosza, a valóságtól menekülő hexaméteres költszetet agonizált. Petőfi fellépése jelezte az ablaknyitást; nyomán a líra már szakított a közelmúlt levendulás érzélgésével. A kamasz lángelme kurjantása messzire hallatszott. Az alanyi költészet jobbjai otthagyták az érzelmesség »virányait«, a papírvirágos emlékkönyv-lírát, az »emlény«-affektációt épp úgy, mint a fellengzésbe ferdült, papír-korbáccsal hadonászó klasszicizmust. A líra forradalma, a kötött beszéd szabadságharca Petőfivel teljesedett be. Vele a vers és a verselés előbb modernné, azután magyarrá, végül népivé lett. Csoda-e, ha Petőfi üdvözölte először és elsőnek azt a férfiút, aki »Toldi«-jának üde alexandrinusaival az elbeszélő költészet hasonló megújódását hozta. »Versenyben égtek húrjaim« — írja maga Arany és — valóban — »Toldi« nemes versenyben fogant. A tizenkét énekes költői elbeszélés, Petőfinek és körének Aranyt, a nemzetnek pedig az igazi magyar epikát ajándékozta.

Arany költői pályája voltaképen az »Elveszett alkotmány« című satirikus éposszal indult. Névtelenül küldte a Kisfaludy Társaság pályázatára. Fiatalsága ellenére már nehéz esztendők álltak mögötte. Az élet, — mint majdnem minden géniuszt — Aranyt is megtilolta. A szegénység, a kenyércsata, a magát és szeretteit fenyegető inség, a sorozatos csapások korán érlelték férfivé. Amikor a vándorszínész-nyomorúság csömörével hajótörötten tér meg a szülői házhoz, édesapját megvakultan találja, anyja néhány hét múlva meghal, kolerában. Segéd-tanítói állást vállal szülőfalujában, Nagyszalontán. 1839-ben, huszonkét éves korában segédjegyzővé, majd aljegyzővé választják és meg-

nősül. »Elveszett alkotmány«-a kancellista élet robotjában születik; Kurtára szabott pihenőórák ellopott perceiben tervezi, éjszaka csendjében írja. Névtelenül küldi be művét, melyben máris figyelemreméltó perszifláló ösztönrel állítja pellengérré az akkori választási procedura tömegbolondításait, kineveti és megbélyegzi az opportunizmust, a közjó pózában tetszelgő sikerhajhászást. Az »Elveszett alkotmányban« már a költő realizmusa is szóhoz jut. Valóságérzés nyilatkozik benne, mely későbbi pályáján, olykor mintha háttérbe szorult volna művészi érdeklődésében, és csak élete a konyán a híres »kapcsoló-könyv« olyan portréiban kél újból életre, mint a aminők a »Hírlapáruló«-ról, az »Öreg pincér«-ről regélő poémát, ezek az eleven kor- és társadalomtudatot sugárzó apró remek.

Az »Elveszett alkotmány« elnyerte a bírálók tetszését, díjat, de keserűséget is hozott a művészkedvű szalontai »kiszótáriusnak«. »Nyelv és verselés olyan, mintha irodalmunk vaskorát élnők« — hangzott az egyik zsűritag; a szigorú Vörösmarty véleménye. A kor legnagyobb nyelv-művésze, híressé vált verdikjével dacos becsvágyat hívott életre: egy nála is nagyobb nyelv-művész kutatókedvét, búvárkodó hajlamát, céltudatos nyelv-művelő munkáját indította el. Arany ettől fogva olvas és tanul. Hazai és idegen remekírókat olvas, de a néptől tanul. Hogy milyen eredménnyel, azt káprázatos oeuvre-je igazolja. A »Toldi« már több, mint irodalmi esemény: nemzeti ügy. Az erős, csupaszív embert mintázza, az őszinte jellemű néphőst: Toldi Miklóst. Alakjában piedesztálra emeli a fiúi érzést, Toldinában pedig felmagasztalja az anyai szeretetet. A szabadságjogaiért élethalál-harcra készülő magyarság vágyainak ad hangot és teremt jelképet hőse kalandjaiban. A vitézi tornák bajnoka a politikai, gazdasági és társadalmi küzdőtér bajnokaiba önt hitet és önbizalmat. A nép a feudális önkény ellen egyenesíti kaszáját és Toldit olvassa, a hőst, akinek indulataiban a maga keserűségét érzi, erejében a maga izmait tapintja ki, sikereiben a maga sikerlehetőségeit ünnepli. Igazi népi szemlélet állítja át Toldi eszményített cselekményét a világszerűség vágányára. Később, forróbb és kiforrottabb munkával a világ-irodalom kevés nagy írója startolt.

A Toldi megjelenését követő tizenöt esztendő lett Arany fénykora. Ez a néhány esztendő érlelte azzá, aminek ma is értékeljük: a tizenkilencedik század nagy magyar írói polihisztorává, a magyar népi mítosz művészi jelenítőjévé, lángban Petőfivel egyszintű, de annál kevésbé szeretlen, sokszor gazdagabb képzetű és, mindenek felett, pallérozottabb géniusszá. Egymásután jelennek meg szebbnél-szebb elbeszélő költeményei, étképei, balladái. Sophoklest, Byron, Shakespearet fordítja, ez utóbbit annyi simulékony erővel, hogy azóta sem múltak felül.

A Toldi trilógia megjelenési rendben második darabját: »Toldi estéjét« 1854-ben teszi közzé. A siker — ha lehet — még nagyobb, mint első ízben. A nemzet időközben egy balsikerű szabadságküzdelem szenvedésein égett át és most szeretettel, megbecsüléssel fordul a költő felé, aki ismét népi őserő felé mutat, a földdel, nappal, éggel összeforrott nép halhatatlanságának képével büvöl. A középső részt már testi-lelki nyomorúságok közepette, hajlott korában ajándékozta nemzetének, de »Toldi szerelmé«-n sem látszik költője egyéni balsorsa. Remekmű ez is, és ujjongó taps üdvözlí.

Munkássága annyira sokrétű, érdeklődése oly sokirányú, hogy alig van műfaj, amelyben figyelemreméltót ne alkotott volna. A »Nagyidai cigányok« könnyes mosolyától kezdve át a hosszabb elbeszélő költemények egész során világszép balladáinak izzó, paraszti zsánerképeinek,

lélektani problémákat bogozó anekdótáinak, allegóriáinak hosszú listája tanuskodik pusztíthatatlan alkotó erejéről, melyet sűrűn látogató sors, betegség, csapások sem tudtak megtörni. Nyelvművelő jellegű írásai, epigrammái, elméleti dolgozatai, fordításai, töredékben maradt munkái egymagukban vaskos köteteket töltenek meg. Valamennyiben ott szikrázik a zseni, a népből fakadt, néppel és népért égő lángelme, aki Petőfivel indult harcba, de a csatát egyedül döntötte el, a maga és az egészségesebb irányú, igazi földben gyökerező, igazi hangot szólaltató magyar irodalom javára.

Kortársai szerint a legszelídebb, legjobb szívű, legbájosabb ember volt. Hajlamai a nyugalmas élet, a zivatartmentes boldogság eszményei felé vonzották. A maga számára nem kívánt egyebet, mint

«...egy kis független nyugalmat
mélyben a dal megfoghat»

ám a sors ezt a keveset is túlságos későn túlságosan fukaron mérte ki számára. A magánéletében kisigényű, szoszor csüggedő és rezignációra hajló Arany, mint az igazi művészek általában, sokszor akaratlanul sodródik a társadalmi bírálat, a kormozgató kérdések áramába. A költő, aki így énekel:

»Nem a való hát; annak égi mássa
Lesz, amitől függ az ének varázsa...«

mégsem maradhat süket az emberi, erkölcsi és társadalmi igazság segélykiáltásai iránt. A maga módján legtöbb művében, ha »égi más« tükörképében is, de ott a való: a művészi lelkiismeret. Vádol, számonkér és szégyenpadra ültet. Az »Elveszett alkotmányban« éppen úgy hitet tesz és ítél, mint a »Nagyidai cigányokban«. A »Toldi trilógia« mesehangulatában a romantikus kalandok hamuja alatt csakúgy virrasztó jeltűz parázslík, ahogyan balladáinak megragadó drámaiságában is »nyomott, megalázott milliók jajszava lüktet.

Hetven esztendeje halt meg Arany János. A jugoszláviai magyarság egyre szebbet és többet produkáló könyvkiadójának is megbecsülő figyelmébe szeretném ajánlani az évfordulót. A »Testvériség-Egység«, mely Petőfi gondos, új kiadását megtetézve, a szellemtárs Arany lírai verseit már korábban közreadta, hivatásérzékéről tenne újabb tanúságot, ha most a költő egyre ritkábban fellelhető elbeszélő remekeiből is újranymatna egy válogatott gyűjteményt.

Debreczeni József